

Badjasasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoáhpadussaj

Sisadno

Badjásasj oasse	2
Åhpadusá ulmme	4
1. Åhpadusá árvvovuodo	5
1.1 Almasjárvo	5
1.3 Lájttális ájádallam ja estetihkalasj diedulasjvuhta	7
1.4 Dahkamávvo, berustibme ja diehtemvájnogisvuhta.....	7
1.5 Vieledus luonnduj ja birásdiedulasjvuhta	8
1.6 Demokratijja ja oassálasstem	8
2. Prinsihpa oahppama, ávddánahttema ja ávddama hárráj	10
2.1 Sosiála oahppam ja ávddánibme	10
2.2 Máhtudahka fágáj hárráj.....	11
2.3 Vuodulasj tjehpudagá	11
2.4 Oahppat oahppat	12
2.5 Doaresfágalasj tiemá.....	12
2.5.1 Álmukvarresvuhta ja iellemrijbadibme.....	13
2.5.2 Demokratijja ja guojmmeviesátvuhta	13
2.5.3 Guoddelis ávddánibme.....	13
3. Prinsihpa skávlá dájmajda	15
3.1 Sebrudahte oahppambirás	15
3.2 Åhpadibme ja hiebadum åhpadus	15
3.3 Aktisasj barggo sijda ja skávlá gaskan	17
3.4 Åhpadus åhpadusvidnudagán ja barggoiellemin	17
3.5 Profesjávnaaktisasjvuhta ja skávllåávddánibme	17

Badjásasj oasse

Badjásasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoåhpadussaj le oassen oahppoplánajs, ja le mierreduvvam gånågisá resolusjåvnå baktu ragátmáno 1. bieje 2017 láhkaloahpádusájn åhpaduslágas § 1-5.

Badjásasj oasse gullu vuodoåhpadussaj Vuona rijkan. Vuodoåhpadus le vuodoskåvllå ja joarkkaåhpadus. Dát gábtjtjå dav åhpadusáv majt máná ja nuora oadtju vuostasj klássa rájes mánájdásen aktan daj oahppogárvedime ja viddnofágalasj åhpadusprográmmaj joarkkaåhpadusán, gånå oase åhpadusás li vidnudagájn ja barggoiellemin.

Badjásasj oasse oahppoplánajs dárkkelappot tjielggi árvvovuodov åhpaduslága ulmmeaparagráffas ja badjásasj prinsihpajt vuodoåhpadusán. Dat sisadná dáv ålgadimev, ulmmeaparagráffa diededimev ja gålmmå kapihttala: 1. Åhpadusá árvvovuodo, 2. Åhpadusá, åvddånahttema j åvddama prinsihpa, ja 3. Prinsihpa skåvllå dájmaj hárráj. Oahppoplána fágaj hárráj tjielggi fágaj sisanov ja ulmev. Badjásasj oasse vuoset guovlov fágaj åhpadusá hárráj, ja divna fágaj baktu jáhtuj biejaduvvi åhpadusá vijdes ulme. Åhpadusá vuodon le ålles oahppopládna, ja duot dát oasse le tjanádum aktij ja viertti tjoahken aneduvvat.

Badjásasj oasse tjielggi vuodovuojnov mij galggá pedagogihkalasj dájmov bájnnet ålles vuodoåhpadusán. Dát le aj vuodon aktisasj barggij sijda ja skåvllå gaskan. Badjásasj oasse tjielgat skåvllå ja åhpadusvidnudagáj åvdåsvásstádusáv åvddama ja máhtudagá åvddånahttema hárráj divna oassálasstijda vuodoåhpadusán. Divna gudi vuodoåhpadusán barggi, vierttiji dáv vuodovuojnov adnet gå li plánajt dahkamin, tjadádime ja åhpadusáv åvddånahttemin.

Badjásasj oase oajvveulmmejuogos le divna gejn le åhpadusás åvdåsvásstodus: åhpadiddje, bagádalle, viehkkebargge, skåvllåjådediddje, skåvllåæjgáda, ja ietjá virgálattja skåvllån ja åhpadusvidnudagájn. Badjásasj oasse gullu oahppij åhpadussaj ja aj viddnooahppij, oahppokandidáhtaj, barggogirjekandidáhtaj ja ållessjattuk oassálasstijda vuodoskåvllån, joarkkaåhpadusán ja ållessjattugij åhpadusán. Badjásasj oasen aneduvvi buojkuldagá «oahppe», «åhpadiddje» ja «skåvllå» gájkej hárráj gudi åhpadussaj oassálassti, divna virgálattja, divna skåvllå ja åhpadusvidnudagá. Åhpadiddjijåhpadussaj gullu åhpadusláhka ja guoskavasj vuodoskåvllå oahppopládna, dan vuolen aj badjásasj oasse.

Badjásasj oasen le stáhtus njuolgadustjállagin sæmmi gå divna ietjá oase oahppoplánas, ja viertti dádjaduvvat dassta gå lågå åhpaduslágav ja ietjá guoskavasj njuolgadustjoahkkev mij gullu åhpadussaj skåvllån ja åhpadusvidnudagán. Buojkulvissan viertti sáhka hiebaduvvam åhpadusá birra 3 kapihttalín gehtjaduvvat njuolgadusáj aktijvuodajn hiebaduvvam åhpadussaj ja sierraåhpadibmáj, oahppijárvustallamij, åhpadime organiserimij ja æjgátaktisasj barggij.

Skåvllå ja åhpadusvidnudahka libá avtaárvvusasj åhpadusarená. Åhpadus dájmn arenájn le sæmmi árvvovuodo ja prinsihpaj milta, valla barggoiellema åhpadusán li muhtem gájbbádusá ja rámma ma li ietjålágátja gå åhpadusán mij le skåvllån.

Åhpadusvidnudagájn le, sæmmi gå skåvlån, åvdåsvásstádusáv jut dat åhpadus mij vatteduvvá, le åhpasduslága ja oahppoplánaj milta. Gålmååsak aktisasjborgon le guhkes dáhpe åvdedit fáhka- ja viddnoåhpadusáv aktisattjat.

Sámijn Vuonarijkan le ILO-konvensjåvnå milta stáhtus ålggoálmugin. Vuodoláhka mierret stáhttå galggå láhtjet dilev vaj sáme máhtti bisodit ja åvddånahttet sámezielav, kultuvrav ja sebrudakiellemav, mij aj bohtå åvddån åhpaduslágan. Bådjasaj oasse guosská aj sáme skåvllåj. Buojkuldahka «sáme skåvllå» aneduvvá åhpadussaj mij tjuovvu sáme buohtalaj ja sæmmiårvvusaj oahppoplánav. Sáme oahppoplána gullu dajda suohkanijda ma li oassen sámeziela háldadimguovlos. Sæmmi oahppoplána gulluji aj oahppijda gejna la rievtesvuohta åhpadussaj sámeziellaj ietján rijkan. Oahppe ietján rijkan gejna le rievtesvuohta åhpadussaj sámezielan, galggi tjuovvot sáme oahppoplánajt sámeziel fágan. Skåvlån le åvdåsvásstádus vaj dá rievtesvuoda tjuovoduvvi.

Åhpadasá ulmme

Åhpadaslága ulmme paragraffa le náv:

Åhpadas skávlån ja åhpadasvidnudagán galggá aktisattjat sijdajn rahpat uvsájt væráldij ja boahtteáiggáj, ja vaddet oahppijda ja viddnooahppijda histávrålasj ja kultuvralasj dádjadusáv ja tjanástagáv.

Åhpadasá vuodon li vuodulasj árvo risstalasj ja humanisstalasj árbes ja dábijs, duola degu almasjárvo ja luondo vieledus, vuoŋŋana friddjavuohta, guojmmegieresvuohta, ándagisluojttemi, avtaárvvusasjvuohta ja solidaritiehta, árvo ma aj båhti ávddån duon dán religijávnån ja iellemvuoŋnon ja ma li tjanádum almasjrievtesvuodajda.

Åhpadas galggá vijdedit diedov ja dádjadusáv nasjunála kultuvrraárbes ja mijá aktisasj rijkajgasskasasj kultuvrradábes.

Åhpadas galggá dádjadusáv vaddet kultuvralasj moattevuodas ja vieledit ájneggattja vissesvuodav. Galggá aj ávdedit demokratijav, dássádusáv ja diedalasj ájádallamvuogev.

Oahppe ja viddnooahppe galggi ávdedit diedov, máhtudagáv ja guottojt vaj máhtti rijbadit iellemin ja vaj máhtti oasev válldet bargojs ja aktisasjvuodas sebrudagán. Sij galggi ávdedit dâmadimávov, berustimev ja diehtemvájnogisvuodav.

Oahppe ja viddnooahppe galggi oahppát lájttálisát ájádallat ja etihkalattjat ja birásdiedulattjat dâmadit. Sij galggi ávdâsvâssteddje oasâlasjvuodav dâbdddâ ja riektáv oassâlasstemij.

Skávllå ja åhpadasvidnudahka galggá vuosedit oahppijda ja viddnooahppijda luohádusáv, vieledusáv ja gâjbbádusájt ja vaddet sidjij hâsstalusájt ma ávddamav ja oahppammielav ávdedit. Gâjkkâ givseditvuogijt galggi vuostedit.

(Åhpadasláhka § 1-1)

1. Áhpadusá árvvovuodo

Áhpaduslága ulmmeaparagráffa árvo galggi liehket vuodon gá skávlá ásat ietjas dájmvav.

Ulmmeaparagráffa gávát árvojt ma tjoahkkiji Vuonarijkav sebrudahkan. Árvo li vuodon mijá demokratijaj ja galggi mijá viehkedit viessot, oahppat ja barggat aktan moattebelak ájggegávdan ja dábddåmahtes boahtteájgen. Aktisasj árvo li vuododuvvam risstalasj ja humanisstalasj árbbáj ja dábijda. Da aj vuojnui duon dán religijávnån ja iellemvuojnnon, ja li almasjrievtesvuodajda tjanádum.

Dá árvo li vuodogierggen skávlá dájmajda. Dá hæhttuji iellen dagáduvvat ja oadtjot sisanov juohkka ájnna oahppáj skávlååktisasjvuodan diehto gaskostime baktu ja guottoj ja máhtudagá ávddånime baktu. Árvo galggi bájnnet skávlå ja áhpadiddij æjvvalimev oahppij ja sijdaj. Dat mij le oahppijda buoremus galggá agev liehket vuodulasj vieledussan. Agev le gielldem duon dán berustime ja vuojno gaskan. Áhpadiddje vierttiji adnet ietjasa fágalasj dáj dov nav vaj ájnegattja várajda váldeduvvi buoremus láhkáj aktisasjvuoda æjvvalimen.

Sáme skávlå galggá ásadi áhpadusáv gånna le sáme árvo ja sámegiella, kultuvrra ja sebrudakiellem vuodon. Árvo ulmmeaparagráffan le aj sáme árvo ja gulluji sáme skávlåj. Sáme skávlån le ájnas adnet gájksábmelasj perspektijvav ja álgoálmukperspektijvav, ja dættodit rubbmelasj ja vuojnålasj kultuvrraárbev ájggedábålasj máhtton, duodji/duodje/duedtie ja beraj- ja familljarelasjåvnån.

1.1 Almasjárvo

Skávlå galggá gåtsedit vaj almasjárvo ja da árvo ma doarjju dav biejaduvvi vuodon áhpadussaj ja ålles doajmmaj.

Ulmmeaparagráffa vuodon le almasjárvo árvvogisvuohta mij vuoset divna ulmuttijn le sæmme árvo, vájku mij ietján mijáv ieret. Gå áhpadiddje vuoset huvsov oahppijda ja vuojnå ájnegas oahppev, dáhkkiduvvá almasjárvo vuodulasj árvvon skávlån ja sebrudagån.

Almasjrievtesvuodajda le almasjárvo vuodon ja le ájnas oasse riektástáhta tsiekkadás. Da li tsieggidum gájkkåsasj árvoj nali mij gullu divnajda berustahtek gudi li, gåssta båhti ja gånna årru. Mánåjkonvensjåvnna le oassen almasjrievtesvuodajs ja vaddå mánåjda ja nuorajda sierra suodjalimev. Áhpadusån hæhttu liehket aktisasjvuohta almasjrievtesvuodaj, sæmme båtå gå oahppe galggi diedojt åmastit almasjrievtesvuodaj hárráj.

Avtaárvvusasjvuohta ja dåsådus li árvo maj hárráj ulmutja li rahtjam ájgi tjadå, ja ma vilák gåtseduvvat ja nanniduvvat. Skávlå galggá diedojt gaskostit ja guottojt ávdedit ma nanniji dajt árvojt. Divna oahppij galggá avtaárvvusatattjat dåmadit, ja ij aktak oahppijs galga givseduvvat. Oahppe galggi aj oadtjot avtaárvvusasj máhttelisvuodaj vaj máhtti iesjrådålasj válljimijt dahkat. Skávlå galggá vieledit oahppij moattevuodav ja láhtjet dilev vaj divna bessit aktisasjvuodav dábddåt skávlån ja sebrudagån. Mij máhttep ham divna åtsådallat mij muhttijn tjuollasip ja sjaddap sierralågátja. Danen hæhttu dábddåt mijá ærásiså dáhkkiduvvi ja árvvon aneduvvi.

Ulmutja li rasje ja vigålattja. Ándagisluojttem, guojmmegieresvuohta ja solidaritetta li dárulattja vaj ulmutja galggi ávddånit. Ájnegattjaj vissesvuohta ja oamedåbdo galggá

duodaj dáhkkiduvvat nav vaj divna máhtti ájádallat, jáhkket ja moalgget mij sidjij ájnas le. Oahppe galggi ietja rahtjat almasjárvo hárráj ja árvvaladdat gáktu duostodit vaj ij dássjiduvá.

1.2 Identitiehtta ja kultuvralasj moattevuohta

Skávllá galggá oahppijda vaddet histávrrálasj ja kultuvralasj dádjadusáv ja tjanástagáv, ja viehkedit vaj juohkka oahppe máhtta bisodit ja ávdedit ietjas identitiehtav sebrudahte ja moattebelak aktisasjvuodan.

Dádjadus ietjama histávrrás ja kultuvras le ájnas oahppij identitiehtta ávddánibmáj ja dat vaddá dábdiv gullut sebrudahkaj. Oahppe galggi oahppat dábdiv daj árvojt ja árbbedábijt ma ulmutjijt tjoahkkij rijkan. Risstalasj ja humanisstalasj dábe li ájnas oase rijka tjoahkke kultuvrraárbes ja le guovdátjin læhkám gá mijá demokratijav ávdedin. Sáme kultuvrraárbe le oasse Vuona kultuvrraárbes. Mijá aktisasj kultuvrraárbe le ávddánam ájgij tjadá ja galggá háldaduvvat udnásj ja boahhte buolvajs.

Aktisasj referánsarámma li ájnnasa vaj ájnegattja galggi dábdiv sij gulluji sebrudahkaj. Dassta sjaddá aktavuohhta ja tjadná ájnegattjaj identitiehtav stuoráp aktisasjvuohhaj ja aj histávrrálasj aktijvuohhaj. Aktisasj rámma vaddi ja galggi vaddet sajev moattevuohtaj, ja oahppe galggi dádjadusáv oadtjot gáktu aktan viessot máttij perspektijvaj, guottoj ja iellemdádjadusáj. Átsádallama maj oahppe oadtju duot dát kultuvrraávddámbuktemis ja dábijs, sjaddá hábbmit sijá identitiehtav. Buorre sebrudahka le tsieggidum sebrudahte ja moattebelak aktisasjvuohhaj.

Áhpadusá baktu galggi oahppe jasska giellaaddnen sjaddat, ja gielalasj identitiehtav ávdedit, ja adnet gielav ájádallamijda, ájádusáj báktemij, guládallamijda ja tjadnasijda iehtjádij gáktuj. Giella vaddá dábdiv gullut juosik ja kultuvralasj diedulasjvuodav. Vuonarijkan le dárogiella ja sáme giellasuorge oarjjelij-, julev- ja davvisámegiella avtaárvvusattja. Dárogiellaj gulluji dásálaháj tjállemgiela girjjedárogiella ja ádádárogiella. Vuona sevvamgiella le dáhkkiduvvam állesárvvusasj giellan Vuonarijkan. Máhtto sebrudagá gielalasj moattevuoda hárráj vaddá divna oahppij árvulasj dádjadusáv duon dán moalgedimvuohkáj, ájádusájda ja dábijda. Divna oahppe galggi bessat átsádallat gá máhtti moadda giela, de le dat resurssan skávlán ja sebrudagán.

Áhpadusá baktu galggi oahppe dádjadusáv oadtjot sáme álgoálmuk histávrrás, kultuvras, sebrudakiellemis ja rievtesvuodajs. Oahppe galggi moattebelakvuodav ja variasjavnájt oahppat sáme kultuvran ja sebrudakiellemis.

Vidán álmukjuohkusin ma li tjuohtejagijt Vuonarijkan gávnum, le dálla stáhtus nasjunále unnepláhkun mijá rikajgasskasasj vælggogisvuodaj milta: juvdá, guojna/vuonasuobmelattja, miehtsesuobmelattja, roma ja romaniálmuk/táhtara. Dá álmukjuohkusa li aj læhkám siegen hábbmimin vuona kultuvraárbev, ja áhpadusá baktu galggi oahppe diedojt oadtjot dáj álmukjuohkusij hárráj.

Ájgij tjadá le vuona sebrudahka bájnum duot dát ájggedábes ja kultuvrradábij. Mijá ájge gá álmuk le nav moattebelak gá goassak, ja gá værált tjanáduvvá lávddábut tjoahkkáj, sjaddi giellamáhto ja kultuvraj dádjadusá ájnnasa. Skávllá galggá ávddánahttet ájnegattjaj identitiehtav, dahkat oahppijt jasska ietjasa dilláj, sæmme báttá gá galggá

gaskostit aktisasj árvojt ma li dárbulattja oassálastátjit moattevuodan, ja rabátjit uvsajt værárdij ja boahtteájggáj.

1.3 Lájttális ájadallam ja estetihkalasj diedulasjvuohta

Skávlån galggi oahppe hárrjánit diehtemvájnogissan sjaddat ja gatjálvisájt bajedit, diedalasj ja lájttális ájadallamav ávddánahttet, ja dâmadit estetihkalasj diedulasjvuodajn.

Áhpadus galggá oahppijda vaddet dádjadusáv gáktu lájttálisát ja diedalattjat ájadallat. Lájttális ja diedalasj ájadallam le adnet jergav guoradalle ja systemáhtalasj vuogijn gá konkrehta praktijkalasj hástalusasj dejvadi, dáhpádusáj, moalgedimij ja máhttohámij. Áhpadus galggá vaddet dádjadusáv jut vuoge almmavuodav guoradalátjit vierttiji hiebaduvvat dasi majt sihtap guoradallat, ja vuogij válljim vájkkut dav majt vuojnne.

Jus ádâ dádjadus galggá badjánit, de vierttiji ieme ájadusá guoradaláduvvat ja lájteduvvat teorijaj, vuogij, argumentaj, átsádallamij ja duodastusáj. Oahppe galggi máhttet duov dáv diehtogáldov árvustallat ja lájttálisát ájadallat gáktu máhtto ávddánahteduvvá. Sij galggi aj dádjadit jut sijá ietjasij átsádallama, vuojno ja vissesvuoda máhtti liehket iehpedievalattja jali boasstot. Lájttális árvvaladdam gájbbet máhtov, valla vaddá sæmmi báttâ sajev juorrulibmáj ja árvvedahtesvuohtaj. Áhpadus viertti dan diehti áhtsát jæbduvuodav ieme diedoj hárráj ja guoradalle ja kreatijva ájadallamij hárráj mij gájbbeduvvá gá le ádâ máhtov ávddánahttemin.

Etihkalasj diedulasjvuohta le biedjat duov dáv dárbov nubbe nuppe vuosstij mij le dárbulasj jus galggá liehket árvvaladde ja ávdâsvásstediddje ulmusj. Áhpadus galggá oahppij máhtukvuodav ávdedit etihkalasj árvustallamijt dagátjit ja oahpásmahtátjit sijáv etihkalasj tjuolmajda.

Lájttális ájadallam ja etihkalasj diedulasjvuohta le sihki gájbbáduv ja oasse oahppamis moatten aktijvuodan, ja dat vaddá oahppijda buorre dájdo. Praktihkalasj virgástallam ja dájdalasj barggo gájbbet aj máhtukvuodav árvvalattatjit ja árvustalátjit.

1.4 Dahkamávvo, berustibme ja diehtemvájnogisvuohta

Skávllå galggá oahppijt dibddet dahkamávov vuosedit, berustimev ja diehtemvájnogisvuodav, ja dibddet sijáv átsádallat máhttelisvuodajt vuojnnet ja ájadusájt dâmadibmen dahkat.

Mána ja nuora li diehtemvájnogisá ja sihti ájttsat ja dahkat juojddá. Áhpadusán galggi oahppe bessat valjet berustimev ja diehtemvájnogisvuodav ávdedit. Máhtukvuodav gatjálvisájt bukte, guoradallat ja gæhttaladdat le ájnas gá oahppamav tjiengodi. Skávllå galggá vieledit ja ásadit máttijt vuogijt guoradallama ja dahkama hárráj. Oahppe galggi oahppat ja ávddánit dâbdudagáj ja ájadallamij baktu, ja estetihkalasj ávddânbuktemvuogij ja praktihkalasj dâjmaj baktu. Nuoramusájda le stâhkam dárbulasj soaptsoma ja ávddánahttema hárráj, valla áhpadusán ábbálattjat vaddá stâhkam máhttelisvuodav kreatijvalasj ja buorre oahppamij.

Kreatijvalasj ja hábbmim máhtukvuoha boannodot sebrudagáv. Aktisasj barggo arvusmahttá ádâsis ájadalátjit ja máhtukvuodav æládusbargguj, nav vaj ádâ ájadusá dâmadibmen máhtti sjaddat. Oahppe gudi hábbmin dâjmaj baktu oahppi, ávddánahtti

máhtukvuodav ávdđánbuktet moatte láhkáj, ja gássjelisvuodajt tjoavddet ja ádå gatjálvisájt bajedit.

Dájddaj ja kultuvrraj gulluji moadda hábbmijiddje ja kreatijva fáhkasuorge, ma vájkkudi mijá birrusijda ja sebrudakávdđánibmáj. Mijá estetihkalasj dábdudahka ávdđán gå dejvadip duojna dájna kultuvralasj ávdđánbuktemijn, ja da li buktemin ádå perspektijvajt. Dájdda- ja kultuvrraávdđánbuktema li aj ájnasa ájnegatttaj persávnålasj ávdđánibmáj. Kultuvralasj átsådallamijn le ietjanis árvvo, ja oahppe galggi bessat átsådallat moattelágasj kultuvrraávdđánbuktemijt skávllåájge tjadá.

Stuoráp perspektijva aktijvuodan le hábbmijiddje oahppamprosessá dárbulattja oahppij ávdđamij ja identitiehtaávdđánibmáj. Skávllå galggá árvvon adnet ja arvusmahttet oahppij diehtemvájnov ja hábbminfåmov, ja oahppe galggi adnet ietjasa hábbmijiddje fåmov åbbå vuodoåhpadasá tjadá.

1.5 Vieledus luonnduj ja birásdiedulasjvuoha

Skávllå galggá viehkedit vaj oahppe åmasti åvov ja mielav luonnduj, vieledi luondov ja sjaddi diedulattja dálkådagá ja birrasa gåktuj.

Ulmusj le oasse luondos ja sujna le ávdåsvåstådus håldadit luondov dågålattjat. Åhpadasá baktu galggi oahppe oadtjot diedojt ja ávdđánahttet vieledusáv luondo hárráj. Oahppe galggi luondov átsådallat ja dábdåt dav gålldon ávkkáj, ávvuj, varresvuohtaj ja oahppamij. Oahppe galggi diedulasjvuodav ávdđánahttet gåktu ulmuttij iellemvuohke vájkkut luonnduj ja dálkådahkaj, ja dan láhkáj mijá sebrudagáv. Skávllå galggá oahppijt viehkedit vaj oadtju mielav gåhttitjit ja suodjitjit birrasav.

Máná ja nuora galggi dåmadit udnåsaj ja ihttåsaj håsstalusájt, ja mijá boahteájgge le gåktu boahte buolvva håldat ednamjårbådísáv. Globåla dálkådakrievdama, nuoskodibme ja biolåvgålasj moattevuoda massem le dajs stuoråmus birásåjtemijs væråldin. Dåjt håsstalusájt vierttip aktan tjoavddet. Mij dárbahip máhtov, etihkalasj diedulasjvuodav ja teknolåvgålasj innovasjåvnåv gåvnatjit tjoavddusijt ja dagåtjit dárbulasj rievddadimijt iellemvuogenim vaj ednamin iellemav máhttep bisodit.

1.6 Demokratijja ja oassålasstem

Skávllå galggá oahppijda vaddet máhttelisvuodav oassålaståtjit ja åhpatjit mij demokratijja le almmalåhkáj.

Åhpadas galggá åvdedit oassålasstemav demokråhtalasj árvoj gåktuj ja demokratijja gåktuj ráddimhåbmen. Oahppe galggi oadtjot dådjadusáv demokratijja njuolgadasáj hárráj ja dárbov dajs. Sebrudagås oasev vålldet máksá vieledit ja dåhkkidit vuodulasj demokråhtalasj árvojt degu gasskasasj vieledusáv, gierddisvuodav, ájnegatttaj jáhko- ja moalggemfriddjavuodav ja friddja våljjimijt. Demokråhtalasj árvo vierttiji åvdeduvvat oassålasstema baktu ålles åhpadusmannulagån.

Skávllå galggá demokråhtalasj árvojt ja guottojt åvdedit vuosstebiellem åvdđågåttojda ja badjelgæhttamijda. Skávllå galggá dådjadusáv vaddet jut ulmutja ælla avtalågåtja, ja oahppe galggi oahppat rijdojt tjoavddet ráfålasj vuogijn.

Demokråhtalasj sebrudagån le ålles ålmmugin sæmme rievtesvuoda ja máhttelisvuoda oassålaståtjit mierredimprosessajda. Binneplågov suodjalit le åjnas prinsihppa

demokráhtalasj riektástáhtan ja demokráhtalasj sebrudagán. Demokráhtalasj sebrudahka suodjal aj iemeálm mugijt ja binneplágo álm mugijt. Álgoálm mukperspektijvva le oasse oahppij demokratijjaáhpadasás. Divna oassálasste skávláaktisasjvuodan vierttiji ávddánahttet diedulasjvuodav sihki binneplágo- ja ieneplågoperspektijvaj hárraj ja dahkat sajev aktisasj bargguj, dialávvggáj ja vuojnoj moattevuhtaj. Barggo sajev dahkat moattevuhtaj avta bielen ja sæbrudahttet ájnegattjav nuppe bielen gájbbet diedulasj árvvovuojnov ja profosjonála dájdo dájmadimev.

Skávlá le dakkár sadje gánná máná ja nuora átsádalli demokratijjav almmaláhkáj. Oahppe galggi bessat átsádallat sijáv guldali skávláárggabiejven, jut siján le almma vájkkudusfábmo, ja máhtti vájkkudit dav mij sidjij gullu. Sij galggi oadtjot átsádallat ja dájmadit duov dáv demokráhtalasj oassálasstemav, sihki bæjválasj bargujn fágajn ja duola dagu oahppijrádij ja ja ietjá rádeorgánaj baktu. Dialávvggá áhpaddje ja oahppe gaskan, ja skávlá ja sijda gaskan, viertti liehket vuododum gasskasasj vieledussaj. Gá oahppij jiedna gullen sjaddá skávlán, átsádalli sij gáktu ietja máhtti diedulattjat válljit. Dakkár átsádallamijn le árvvo dánna ja dálla, ja gárvedi oahppij ávdásvásstediddjij sebrudakviesádin sjattatjit.

2. Prinsihpa oahppama, ávdđánahttema ja ávdđama hárráj

Skávlán le sihki ávdđamdoajmma ja áhpadusdoajmma. Da libá aktij tjanádum ja gasskasattjat tjanádum nubbe nubbáj. Prinsihpa barggo áhpadusá hárráj, ávdđánibme ja ávdđam galggá skávlájt viehkedit tjoavdátjit dav guovtegerdak dájmov.

Vuodoáhpádu le ájnas oasse iellemájge ávdđamprosessas gánná ájnegis almatja friddjavuohta, iesjrádálásjuohta, ávdásvástádus ja guojmmealmasjuohta le ulmmen. Áhpadus galggá oahppijda vaddet buorre vuodov dádjadittjat ietjasa, iehtjádij ja væráldav, ja iellemin allasisá buorev válljitjit. Áhpadus galggá buorre vuodov vaddet oassálastátjit juohkka suorgen mij gullu áhpadussaj, barggo- ja sebrudakiellemij. Sæmme bále li máná ja nuora viessomin jur dálla, ja skávlá viertti dáhkkidit dav árvov mij gullu mánnávuohatja ja nuorravuohatja.

Áhpadus galggá álles almatjav ávdđadit ja vaddet juohkkahattjat máhttelisvodav ietjasa máhtukvuodav ávdđánahttet. Ávdđam dáhpaduvvá gá oahppe oadtju diedoijt ja dádjadusáv luondos ja birrasis, gielas ja histávras, sebrudagás ja barggoiellemis, dájdas ja kultuvras, ja religijávnás ja iellemvuojnós. Ávdđam dáhpaduvvá aj átsádallamij baktu ja praktihkalasj hásstalusáj baktu áhpadattijn ja skávláárggabieje. Valjesjuohta dájmajs, strukturidum ja ulmmelasj bargos gitta hækka stáhkamij, vaddi oahppijda valjes átsádallamijt. Oahppe ávdđáni iehtjádij siegen ja rubbmelasj ja estetihkalasj sjuvesvuoda baktu ma ávdedit labudallamávov ja rijbadimev. Hábbmin dáhpaduvvá aj gá galluga barggi, ja gá iehtjádij siegen barggi. Hábbmiduvvi gá gæhttjali teorehtalasj hásstalusáj foarmmalij ja fáhkastáffa viehkij, ja gá adnuj válldi viehkkænævoijt majna praktihkalasj dahkamusáj tjoavddi. Hábbmin dáhpaduvvá aj gá oahppe gávnadi gáktu duolla vástedit, valla aj gá dádjada ij le agev álkkes vástádus.

2.1 Sosiála oahppam ja ávdđánibme

Skávlá galggá doarjot ja viehkedit oahppij sosiála oahppama ja ávdđánime bargadijn fágaj ja ietján skávláárggabieje.

Oahppij identitiehtta ja iesjgávvá, vuojno ja guotto hábbmiduvvi gá li aktan iehtjádij. Sosiála oahppam dáhpaduvvá sihki áhpadattijn ja ietjá dájma baktu skávlán. Fágalasj oahppam ij máhte máskostuvvat sosiála oahppamis. Bæjválasj bargon doajmma oahppij fágalasj ja sosiálasj oahppam aktan.

Ájádallat ja dádjadit majt iehtjáda ájádalli, dábdid ja átsádalli, le vuodo empatijaj ja ráddnavuohtaj oahppij gaskan. Dialávggá le guovdátjin sosiála oahppamin, ja skávlá galggá árvoijt ja dárbov gaskostit gulldaliddje dialávggás mij vuosstalasstemijt duostot. Gá oahppij dejvat galggá áhpadiddje ávdedit guládallamav ja aktisasj bargov mij vaddá oahppijda jasskavuodav buktet ietjas vuojnojt ja diededit iehtjádij ávdás. Gulldalit majt iehtjáda javlli ja sæmme bále argumenterit ietjasij vuojnoj hárráj vaddá oahppijda máhtukvuodav dámadit moattemielakvuodav ja rijdoijt, ja aktan átsátjit tjoavddusijt. Divna galggi oahppat aktan barggat, doajmmat aktan iehtjádij, ja máhtukvuodav ávdedit iehtjádij aktan ávdásvástedit ja mierredit. Oahppin ja sijdajn le aj ávdásvástádus ásadit buorre aktisasjuodav ja birrasav. Nav gáktu ájnegis oahppe ásadi aktisasjuodav skávlán, vaddá aktisasjuohta ájnegattajda soappsomav, ávdđánahttemav ja oahppamav.

Buorre dájdjo ájneggattjaj lunna le dárbulasj bisodittjat ulmusjuodjalimev j vieledusáv priváhtaiellemis. Vieledahtes ja vassjás moalggema e galgá skávlån dâhkkiduvvat. Oahppe vierttiji hárijánit vuohkasit dâmmádit ja ávdedit diedulasjuodav ietjasa guottoj gáktuj. Moattelágásj guládallamvuoge ja teknologijja adno boannodot ja hástal sosiála birrasav. Oahppe vierttiji hárijánit dâmadit ávdâsvásstádusájn juohkka aktijvuodan juogu skávlån jali skávlå ålggolin.

2.2 Máhtudahka fágáj hárráj

Skávlå galggá fága åhpadasáv árvustallat daj árvvoj ja prinsihpaj milta ma li åhpadasá vuodon.

Fágalasj oahppam le guovdásj oasse ávdđam- ja åhpadasvidnos vuodoåhpadasán. Fágáj oahppoplána vaddi sisanov duon dán fáhkaj ja vuodon le dát definisjåvnnå máhtudagás:

Máhtudahka le máhttet åmastit ja adnet máhtov ja tjehpudagáv vaj hástalusáj rijbat ja dahkamusáj tjoavddet oahpes ja amás aktijvuodajn ja dilijn. Máhtudahka sisadná dâdjadusáv ja máhtukvuodav árvvaladdamijda ja lájttális ájádallamijda.

Máhtudakbuojkuldagáj dâdjadus viertti liehket vuodon gâ skávlå le barggamin oahppoplánaj ja árvustallamin oahppij fágalasj máhtudagáv. Fágáj máhtudakulmijn viertti liehket aktisasjuohta fágáj gaskan ja doarrás fágas fáhkaj. Máhtudakulme vierttiji aj dâdjaduvvat ulmmeparagråffas ja ietjå åsijs oahppoplánan.

Máhtto merkaj diehtet ja dâdjadit diedojt, buojkuldagájt, teorijajt, ájádusáj ja aktisasjuodajt duon dán fáhkasuorgen ja tiemájn. Tjehpudagá li rijbadit dâmadimij jali vuogij vaj máhtti dahkamusaj barggat jali gâssjelisvuodajt tjoavddet, ja sisadná duola dagu motorihkalasj, praktihkalasj, kognitijvalasj, sosiála, kreatijva ja gielalasj tjehpudagáv. Máhtudakbuojkuldahkaj gullu aj dâdjadus ja máhtukvuohta árvvaladdamijda ja lájttális ájádallamijda fágáj hárráj, mij le ájnas dâdjadittjat teorehtalasj runâdimijt ja praktihkalattjat barggat. Árvvaladdam ja lájttális ájádallam le oassen guottoj ávdđånahthemis ja estetihkalasj árvustallamâjdos.

Skávlå galggá sajev vaddet tjejnõdimoahppamij nav vaj oahppe ávdđånahtti dâdjadusáv guovdásj elementajs ja aktisasjuodajs fágan, ja nav vaj oahppi adnet fágalasj máhtov ja tjehpudagájt oahpes ja amás aktisasjuodajn. Fágáj bargadijn galggi oahppe dejvadit dahkamusáj ja oassålasstet målsudahkes dâjmajn stuoråp kompleksitiehtajn. Tjejnõdimoahppam fágajn mákså adnet máhtov ja tjehpudagájt moatte láhkáj, nav vaj oahppe mañenagi máhtti rijbadit duon dán fágalasj hástalusán ájneggattjat ja aktan iehtjâdij.

Åhpaddidje ja skávlå jâdediddje vierttiji dâjvváj árvvaladdat aktisasjuodav fága oahppama ja badjåsasj ulmij gaskan, árvvoj ja åhpadasá prinsihpaj.

2.3 Vuodulasj tjehpudagá

Skávlå galggá láhtjet dilev ja doarjjot oahppij ávdđånimev dajs vidá vuodulasj tjehpudagájs ålles åhpadasmannulagá tjadå.

Oahppoplána defineri vihtta vuodulasj tjehpudagá: låhkåm, tjållem, rieknim, njålmålasj tjehpudagá ja digitåla tjehpudagá. Då tjehpudagá li oassen fágalasj mahtudagás ja dárbulasj nævo oahppama ja fágalasj dâdjadusá hárráj. Da li aj ájnnasa oahppij

identitiehtha ávddánime ja soasiála aktijvuodaj harráj, ja vajnessi oassálasstet áhpadussaj, bargojda ja sebrudakiellemij.

Vuodulasj tjehpudagáj ávddánibme le ájnas álles áhpadusmannulagán. Buojkulvissan le aktisasjvuohtha vuostasj láhkám- ja tjállemáhpadasás gitta dasi vaj máhttet láhkát gássjelap fágalsj tevstajt.

Áhpadattijn vierttiji vuodulasj tjehpudagáj liehket aktisasjvuohtha fágaj gaskan ja doarrás fágas fáhkaj. Vuodulasj tjehpudagá gulluji divna fágajda, valla fágajn le moadda rálla tjehpudagáj ávddánahtedijn. Muhtem fágajn le stuoráp ávdásvásstádus gá ietjá fágajn. Fágalsj máhtudagá ávddánibme galggá dan diehti dáhpáduvvat aktisattjat vuodulasj tjehpudagáj ávddánahttemijn fágan gáktu le tjielggidum fágaj oahppoplánajn. Áhpadiddje divna fágajn galggi oahppij doarjjot vuodulasj tjehpudagáj bargadijn.

2.4 Oahppat oahppat

Skávlå galgga oahppij viehkedit ietjasa oahppamav árvvalattatjit, ietjasa oahppamprosessajt dádjadittjat ja máhtov iesjradálattjat ámastittjat.

Gá oahppe ietjasa oahppamprosessajt dádjadi ja ietjasa fágalsj ávddánimev, de oadtju dassta iesjradálasjvuodav ja rijbadimdåbdov. Áhpadus galggá ávdedit oahppij motivasiávnáv, guottojt ja oahppamstrategijajt, ja biedjat vuodov álles iellema oahppamij. Gájbbeduvvá áhpadiddjij snivva oahppij ávddánimev tjuovvot ja vaddet sidjij dårjav mij le hiebaduvvam álldarij, állesvuoda- ja doajmmavuodadássáj.

Árvvalattadijn ietjasa ja iehtjádij oahppamav máhtti oahppe maženagi ávddánahttet diedulasjvuodav ietjasa oahppamprosessaj hárráj. Oahppe gudi oahppi gatjálvisájt bajedit, vásstadásájt áhtsát ja diededit ietjasa dádjadusáv duon dán láhkáj, máhtti maženagi aktijvalasj rállav oadtjot ietjasa oahppama ja ávddánime hárráj. Hásstalusáj bargadijn oadtju oahppe máhtov gáktu sij oahppi ja ávddáni fágan. Tjiegjalap dádjadus ávddán gá oahppe vuojnni aktijvuodav máhttosuorgijn, ja gá máhtti strategijaj valjesvuodav adnet gá ámastit, juogadit ja lajttálisát dåmadit máhto hárráj.

Vájku oahppe rahtjalisát barggi ja oahppamstrategijajt adni le muhtemijn hásstalusá gá oahppat galggi. Sivá li álu moattelágátja. Ájggomusá ávdedit máhtukvuodav iellemájge oahppamij divna oahppij hárráj gájbbet vijdes lahkanimev skávlå bieles.

2.5 Doaresfágalsj tiemá

Skávlå galggá ávdedit oahppamav dan gålmmå doaresfágalsj tiemájn álmukvarresvuohtha ja iellemrijbadibme, demokratijja ja guojmmeviesátvuohtha, ja guoddelis ávddánibme.

Dá gålmmå doaresfágalsj tiemá oahppoplánajn vuolggi ájggeguovddelis sebrudakhásstalusájs ma gájbbedi berustimev ja ratjástimev ájnegasalmatjijis ja bájkálasj sebrudagá aktisasjvuodas, nasjunálattjat ja globálalattjat. Oahppe oadtju máhtudagáv dajs doaresfágalsj tiemájs gá barggi tjuolmaj duot dát fágas. Oahppe galggi dádjadit hásstalusájt ja juorev dán tiemájn. Sij galggi dádjadit gáktu mij máhto ja aktisasjbargo baktu máhttet tjoavddusijt gávnnat, ja sij galggi oahppat aktijvuodaj ma guoski dájmaid ja båhtusijda.

Máhtto ja diedo gávnatjit tjoavddusijt gássjelisvuodajda tiemáj hárráj gávnnuji moatten fágan, ja tiemáj baktu galggi oahppe ámastit dádjadusáv ja vuojnnet aktijvuodajt fágaj gaskav. Ulme majt oahppe galggi oahppat tiemáj, báhti ávddán fágaj máhtudakulmijn dalloj gá le ávkálasj.

2.5.1 Álmmukvarresvuolta ja iellemrijbadibme

Álmmukvarresvuolta ja iellemrijbadibme doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá oahppijda vaddet máhtudagáv mij ávdet buorre psyhkalasj ja rubbmelasj varresvuodav, ja mij vaddá máhttelisvuodav dagátjit ájnas iellemválljimijt. Mánná- ja nuorravuoda jagijn le buorre gávvá ietjastis ja jasska identitiehtta sierraláhkáj ájnas.

Sebrudaka mij ásat buorre varresvuoda válljimijt ájnegattajda, le buorre álmmukvarresvuoda hárráj. Iellemrijbadibme le dádjadit ja vájkkudit faktávrájt ma li ájnnasa gá galggá rijbadit ietjas iellemin. Ájnas le vaj oahppe oahppi dâmadit miehtemannamijt ja vuosstemannamijt, ja persávnâlasj ja praktihkalasj hásstalusájt buoremus láhkáj.

Ájggeguovddelis suorge tiemán le rubbmelasj ja psyhkalasj varresvuolta, viessomvuoge, seksualitiehtta ja sjiervve, gárev, miedijáadno, ja adno ja persávnâlasj ruhta. Árvvoválljim ja iellema sisadno, almasjgasskasasj aktijvuoda, rájajt máhttet biedjat ja vieledit iehtjádij, ja máhttet dâmadit ájádusájt, dâbdojt ja aktijvuodav gullu aj dán tiemá vuolláj.

2.5.2 Demokratijja ja guojmmeviesátvuolta

Demokratijja ja guojmmeviesátvuolta doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá oahppijda máhtov vaddet demokrâhtalasj gájbbádusáj, árvojt ja spellamnjuolgadusáj hárráj, ja vaddet sidjij máhtukvuodav oassálastájt demokratâhtalasj prosessajda. Áhpadus galggá oahppijda vaddet dádjadusáv aktijvuodas demokratijja ja guovdásj almasjrievtesvodaj gaskan degu moalggemfriddjavuolta, jienastimriektá ja organiserimfriddjavuolta. Sij galggi dádjadit demokratijjan li moadde háme, vuoge ja avddânbuktema.

Gá barggi tiemáj demokratijja ja guojmmeviesátvuolta galggi oahppe dádjadit aktijvuodav indivijda rievtesvuodaj ja vælggogisvuodaj gaskan. Indivijdan le riektá oassálasstet politihkalasj barggij, sâmmi báttá gá sebrudagán le dârbbo vaj viesáda adni riektav politihkalasj oassálasstemij, ásadibmáj ja hábbmimij sivijla sebrudagás. Skávlâ galggá oahppij arvusmahttet sjattatjit aktijvalasj guojmmeviesádin, ja vaddet sidjij máhtudagáv vaj máhtti oassálasstet demokratijja ávddânahttemijn.

Áhpadus galggá oahppijda vaddet máhtov ja tjehpudagáv duostotjit hásstalusájt demokrâhtalasj prinsihpaj milta. Sij galggi dádjadit juorev gá galggi dâhkkidit sihki ieneplâgo rievtesvuodaj ja binneplâgo rievtesvuodaj. Sij galggi hárrájánit lájttálasát ájádallat, oahppat dâmadit gá vuojno ja ájádusá báhti vuosstálakkoj ja vieledit gá ulmutja e guorrasa. Gá tiemáj barggi galggi oahppe oahppat manen demokratijja ij le beri doahppit ja agev ij le stuoves, valla viertti ávdeduvvat ja bisoduvvat.

2.5.3 Guoddelis ávddânbime

Guoddelis ávddânbime doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá vaddet oahppijda dádjadusav vuodulasj juores ja ávddânimvuoges sebrudagán, ja gáktu dajit dâmadit. Guoddelis ávddânimen le gatjálvis iellemav ednamin suodjalit ja udnâsj almatjij darbojt huksat, váni biejestek boahhte buolvaj máhttelisvuodaj ietjasa dârbbojt huksat. Guoddelis

ávddánimen le dádjadus aktivuodas soasiála, ruhtalasj ja birásguoskavasj dilijs. Almatijj viessomvuoges ja resurssaanos badjáni vájkkudusá bájkálattjat, guovlo ja globála hárráj.

Gå barggi tiemáj galggi oahppe ávddánahttet máhtudagáv vaj máhtti ávdåsvasstediddje válljimijt válldet ja dåmadit etihkalattjat ja biråsdiedulattjat. Oahppe galggi dádjadit ájnegattjat dåmadime ja válljima li ávkålattja. Tiemájñ li tjuolma tjanådum birrasij ja dálkådahkaj, hedjovuhtaj ja resursaj juogadibmáj, rijdojda, varresvuhtaj, dåsásasjvuhtaj, demografijaj ja åhpådussaj. Oahppe galggi oahppat aktivuodav duot dát aspektajs guoddelis ávddánimen.

Teknologijjan le ájnas vájkkudus ulmutijjda, birrasij ja sebrudahkaj. Teknologijja máhtudahka ja diehto aktivuodaj gaskan teknologijja ja sosiála, ruhtalasj ja birrasa bielijt guoddelis ávddánimen le guovdátjin dán tiemån. Teknologijjaávddånibme máhttå tjoavddet gåssjelisvuodajt, valla máhttå aj buktet ådå. Máhtto teknologijja hárráj buktå dádjadusáv makkir juore ma máhtti badjánit teknologijja anedijn, ja gåktu dajt máhttå giehtadallat.

3. Prinsihpa skávlá dájmaida

Skávlá galggá duosstot oahppij luohádusájn, vieledusájn ja gájbbádusáj, ja sij galggi oadtjot hástalásájt ma ávddamav ja oahppammielav ávdedi. Jus galggá vuorbástuvvat viertti skávlá ásadit buorre oahppambirrasav ja áhpadimev hiebadit aktan oahppij ja sijdaj. Dát gájbbet profesjávnaaktisasjvuodav mij berus skávlá ávddánimev.

3.1 Sebrudahte oahppambirás

Skávlá galggá sebrudahte aktisasjvuodav ávddánahttet mij ávdedit varresvuodav, soaptsomav ja oahppamav gájkajda.

Ráhpadis ja doarjjo oahppambirás le vuodon positijva kultuvrraj gánná oahppe arvusmahteduvvi fágalsj ja sosiála ávddánibmáj. Jus oahppe e jasskavuodav dábdá, máhtta dat oahppamav gáhtsat. Jasska oahppambirrasa ávddánahteduvvi ja bisoduvvi tjielgga ja huvsulasj állessjattugijs, aktan oahppij. Skávlá barggijn, æjgádijn ja æjgátávdástiddijn ja oahppijn le ávdásvásstádus aktan ávdedit varresvuodav, soaptsomav ja oahppamav, ja gátsadit givsedimev ja illastimev. Bargadijn ávdedit sebrudahte ja arvusmahte oahppambirrasav, de galggá moattevuolta dáhkkiduvvat resurssan.

Oahppijoassálasstem galggá skávlá bargov vájkkudit. Oahppe galggi oassálasstet ja válldet ávdásvásstádusáv oahppamaktisasjvuodas majt dahki aktan áhpadiddij juohkka biejeve. Oahppe ájádalli, átsádalli ja oahppi aktan iehtjádij oahppamprosessaj baktu, guládallama ja aktisasjbargo. Skávlá galggá oahppij oahppat dáj dov vuosedit gá moalgedit iehtjádij hárráj, ja oahppat gaktu aktanbargat duon dán dilen.

Dábe ja árvo ma bájnni oahppamaktisasjvuodav, li ájnnasa oahppij sosiála ávddánibmáj. Ráddnavuohta vaddá dábdov aktan gullut ja dahki mijáv divnajt binnebut rassjen. Gá átsádallap mij lip dáhkkiduvvam ja luohádusáv dábdá, oahppat árvvon adnet iehtjama ja iehtjádít. Oahppe galggi oahppat ærádisájt vieledit ja dádjadit divnajt le sadje aktisasjvuodan. Juohkka oahppen le ietjanis histávrrá, ja siján le dárvo ja ájgomusá boahteájggáj. Gá máná ja nuora dábdit vieledusav ja dáhkkidimev áhpadusán, vadda dat sidij dábdov gullut aktisasjvuohatj.

Gá adni duov dáv áhpadusarenáv máhtta skávlá oahppijda vaddet praktihkalsj ja iellemlahka átsádallamijt ma ávdedi motivásjavnáv ja dádjadusáv. Lahkabirrasa ja sebrudagá berustibme buktá positiviehttav skávlá ja oahppij ávddánibmáj. Duot dat aktisasjbarggo bájkalattjat, nasjunálalattjat ja rijkajgasskasattjat nanni oahppij oahppamav ájggeguoskavasj ássijn. Máhttolánudibme ulmuttij juohkka álldarin ja moattet guovlot væráldin vaddá oahppijda perspektijvajt ietjasa oahppamij, ávddamij ja identitiehttaj ja vuoset árvov aktisasjbargos miehtáj gielalsj, politihkalsj ja kultuvralasj rájáj.

3.2 Áhpadibme ja hiebadum áhpadus

Skávlá galggá láhtjet dilev oahppamij divna oahppij hárráj ja arvusmahttet ájnegattaj motivásjavnáv, oahppammielav ja doajvov ietjasa rijbadibmáj.

Oahppij oahppam ja ávddánibme galggá liehket guovdátjin skávlá dájman. Oahppe báhti skávláj genga sierra átsádallamij, ieme diedujn, guottoj ja dárboj. Skávlá viertti divna oahppijda vaddet avtaárvvusasj máhttelisvuodajt oahppamij ja ávddánibmáj, berustahtek sijá máhtukvuodas. Buorre klassajádedibme le gá dábddi ja dádjadi oahppij dárbov, liekkos aktijvuodav ja profesjonála dáj dov. Vaj oadtjot arvusmahttemav ja oahppamávov áhpadusán dárba hip moattelágásj oahppamdáj majt ja – resursajt árvvedahhte rámmaj hárráj.

Skávlá vuorddemusá ájnegis oahppáj mij gullu rahtjamussaj ja rijbadibmáj vájkkut oahppij oahppamij ja vaddá áskeldimev ietjasa máhtukvuoh taj ja máhttelisvuodajda. Danen le ájnas vaj skávlá duosstu divna oahppij rahtjalis, valla almma vuorddemusáj, ja vaj áhpadiddje vuosedi profesjonála dáj dov gá oahppij oahppamav árvustalli.

Oahppe galggi tjiegnudagáj duon dán fáhkasuorgen guoradallat. Gá vaddi sajev tjiegnodimoahppamij, de li vieledime jut oahppij gaskan le ærádis ja sij e áhpa avta ruvva ja e ga avta álov. Dassta gájbbeduvvá diehto gáktu oahppe oahppi, majt ávdutjijs máhtti, ja gájbbet aj lahkavuodav ájnegis oahppáj. Oahppe gudi rijbadi, sjaddi sávrebu ja iesjradálattja. Gæhttaladdam ja mieddema máhtti liehket gáll don oahppamij ja iesjdábdduj, ja oahppe galggi hasoduvvat gæhttalattatjit dalloj aj gá juorruli jus vuorbástuvvi. Skávlá ávdásvásstádus le oahppijda jasskavuodav vaddet rájáj rasstitjit ja gæhttalattatjit juojddá mij le gássjelis.

Árvustallam oahppij fágasj máhtudagás vadda gáváv dassta majt oahppe máhtta, valla ájnas ájggomus árvustallamijn le aj oahppamav ja ávddánimev ávdedit. Dárkustallat ja váksjot oahppij le vájkkudus gátsedittjat ájnegattajt ja skávlá bargo ávddánimev. Valla dassta ij le ávkke jus e boade makkirak buorre dájma. Skávlá ja áhpadiddje vierttiji gávnnat ja hiebadit dárbov buorre diededibmáj oahppij oahppama hárráj ja hiebadah tes báhtusijt duot dát árvustallam diles. Boasto adno árvustallamis máhtta vánedit ájnegattaj gáváv ietjastis ja hieredit buorre oahppambirrasa ávddánimev.

Hiebaduvvam áhpadus le ásadibme majt skávlá dahka vaj oahppe oadtju buoremus ávkev gá máhttelis dábálasj áhpadusás. Skávlá galggá duola dagu hiebadit áhpadusáv barggovuogij ja pedagogihkalasj vuogij baktu, oahppamnævoj adnema, organiserima, ja oahppambirrasa bargo, oahppoplána ja árvustallama baktu. Áhpadiddje vierttiji adnet buorre fágasj dáj dov gá barggi hiebaduvvam áhpadusáj n.

Buorre árvustallam, gánná vuorddemusá li tjieggasa ja oahppe oassálassti ja guládalli oahppama bargadijn, le tjávda hiebadittjat áhpadimev. Áhpadiddje galggi áhpadattijn doarjjot ja bagádallat oahppij ulmijt biejatjit, válljitjit hiebalgis barggovuogijt ja árvustalátjit ietjas ávddánimev. Skávlá viertti gárvedit buorre aktijvuodav oahppij oahppama hárráj duon dán fágan vaj áhpadus dábddu rijbadahtte ja nuohkásit hásstaliddje.

Hiebaduvvam áhpadus gullu divna oahppijda, ja galggá nav álov gá máhttelis dáhpáduvvat variasjávna j ja hiebadimij baktu oahppij moattevuoh taj aktisasjvuodan. Oahppe gænna li dárbo hiebaduvvamijda duodden dábálasj fálaldahkaj, galggi oadtjot sierraáhpadimev. Oahppe máhtti vájvástuvvat, ja máhtti liehket gássjelisvuoda oahppama hárráj áhpadusmannulagán. Áhpadiddje máhtti buorre dárjav oadtjot ietjá virgálattajás hásstalusáj gávnnatjit ja vattátjit oahppijda dav viehkev majt dárba hi. Ájnas le oahppij ávddánime hárráj jus dájma báhti jáhtuj nav ruvva gá máhttelis gá hásstalusáj ielvvi.

3.3 Aktisasj barggo sijda ja skávlá gaskan

Áhpadus galggá ásaduvvat aktisattjat ja dádjadusájn sijdas, ja aktisasj barggo galggá oahppij oahppamav ja ávddánimev nannit.

Buorre guládallam sijda ja skávlá gaskan buktá buorre báhtusijt skávlá bargguy áhpadusbirrasijn ja oahppij bajássjaddambirrasa hárráj. Æjgádiijn ja æjgátávdástiddjijn le oajvveávdásvásstádus máná bajásgiessema ja ávddánime ávdás. Sij li mánáj ja nuoraj ájnnašamos huvsulattja ja siján le máhtto mij skávláj le ávkken gá galggi doarjjot oahppij ávddamav, áhpadusáv ja ávddánimev. Skávlán le bajemus ávdásvásstádus ásadittjat aktisasj bargov siján. Dát merkaj æjgáda ja æjgátávdástiddje vierttiji oadtju dajt diedoijt majt dárbaži vaj bešši mánáj skávláárggabiežvev vájkkudahttet.

Sijda guotto skávlá hárráj le viehka ájnas oahppe berustibmáj skávlás ja skávlárahtjama hárráj. Æjgáda ja æjgátávdástiddje báhti skávláj duožna dážna dárbužn, vuorddemusáj ja vuožnoj skávlá ulme ja bargo hárráj. Dássta máhtti badžánit ássje ma skávláj li gássjela giehtadallat. Skávlá viertti vaddet tjielgga diedoijt dassta majt máhtti fállat, ja mij le sijdas vuordedahte. Buorre ja áškáldis dialávggá le gasskasasj ávdásvásstádus. Skávlá viertti huomana vieledit jut divna oahppe e sáemmi viehkežvev ja dárjav sijdas oattjo.

3.4 Áhpadus áhpadusvidnudažan ja barggoiellemijn

Áhpadus áhpadusvidnudažan ja barggoiellemijn galggá praktihkasaj átsádallamijt vaddet ja guoskasasj máhtudažav, ja gárvedit dajda fágalasj gájbádusájda ja vuorddemusájda ma li barggoiellemijn vuorddemin.

Áhpadus áhpadusvidnudažan le oasse áhpadusmannulažas viddnooahppijda, oahppokandidáhtajda ja barggogirjekandidáhtajda. Duodden oadtju moattes oahppijs vuodoáhpadusán oasev áhpadusás barggoiellemijn. Fáhka- ja virggeáhpadus galggá ávddadit ja áhpadit tjielpes, máhtulasj, sjuggelis ja ádájádalle fáhkabarggijt. Barggoiellem le moattebelak ja vaddá árvulasj átsádallamijt. Viddnooahppe, oahppokandidáhta ja barggogirjekandidáhta galggi átsádallat ja oasev válldet áhpadusvidnudažan ja fága dábijs, árvojs ja kultuvras.

Oahppe, viddnooahppe, oahppokandidáhta ja barggogirjekandidáhta e boade barggoiellemijn sáemmi máhtukvuodajin ja dárbož. Buorre aktisasj barggo skávlá ja barggoiellemija gaskan vaddá máhttelisvuodajin vaj ienebu máhtti ávdásvásstádusáv válldet ietjasa áhpadusás ja dábdđát sij li oassen barggoiellemis ja sebrukiellemis. Aktisasj barggo buktá aj gasskasasj dádjadusáv ja ávdet áhpadusá ulmežvev gárvedittjat ájnegattjajit boahhteájge barggoiellemijn.

3.5 Profesjávnaaktisasj vuohta ja skávláávddánibme

Skávlá galggá liehket profesjávna fágalasj aktisasj vuohta gánná áhpadiddje, jádediddje ja ietjaj virgalattja árvvaladdi aktisasj árvojt, ja árvustalli ja ávddánahtti ietjasa bargov.

Skávlá sebrudakinstitušjávnnán le vælggogis ásadit ja dážmadit árvojt ja prinsihpajit vuodoáhpadusás. Skávláæjgádiijn, skávlájádediddjijn ja áhpadiddjijn le ietjasa rálláj milta aktisasj ávdásvásstádusáv ásadit buorre ávddánimežvev skávlán. Sij vierttiji aktan ásadit vaj skávlá barggo tjuovvu álles oahppoplánav. Buorre ja systemáhtalasj aktisasj barggo mánájgarde ja skávlá gaskan, ja dásij gaskan áhpadusmannulažan, ja skávlá ja sijda gaskan giehpit lávkkistažav dáses dássáj.

Áhpadiddje le roallamodælla mij galggá jasskavuodav ásadit, ja oahppijt bagádallat áhpadusmannulagán. Áhpadiddje le ájnas oahppambirrusij mij arvusmahttá ja mávtástuhttá oahppijt áhpatjit ja ávddánittjat. Áhpadiddjes gájbbeduvvá hukso ájnegis oahppe gáktuj. Dat merkaj aj viehkedit oahppijt ma e vuorbástuvá välljimij, e dábda ietjasa sebrudahtedum, jali gudi oajbbu oahppat dav mij le sávadahte ja vuordedahte. Gá barggi aktisasjvuoda hárráj, ja oahppij harráj vaj galggi gullut dan aktisasjvuohatj, de áhpadiddje ávdedi kultuvrav oahppamij mij vaddá oahppijda dárjav fágallattjat ja dábdoj hárráj.

Áhpadiddjeprofesjávnnán le profesjávnbarggo aktisasj árvoj ja aktisasj átsádim- ja átsádallam máhttovuodujn. Profesjávnná ja ájnegis áhpadiddje háldat ávdásvástádusáv vuosedit dáj dov moattebelak gatjálvisájn. Áhpadiddje ja jádediddje ávddánahtti fágallasj, pedagogihkallasj, didaktihkallasj ja fáhkadidaktihkallasj dáj dov dialávgá baktu ja gá aktan barggi barggoguojmij. Profosjonála dáj ddo ja ávddánibme dáhpáduvvá aktugattjaj ja aktan iehtjádij. Fágallasj dáj ddo gájbbet aktelasj ádástuhttemav. Áhpadiddjeprofesjávnná viertti dan diehti árvustallat ietjas pedagogihkallasj bargov vaj máhtti buoremus láhkáj dejvadit oahppij ja oahppejuohkusij.

Gássjelis pedagogihkallasj gatjálvisájda ij le agev njuolggá vástádus. Skávlá bargge vierttiji dan diehti dáhkkit ietjasa árvustallammáhtukvuodav áhpadattijn. Áhpadiddje vierttiji snivva ájádallat majt, gáktu ja manen oahppe oahppi, ja gáktu sij buoremusát máhtti oahppij oahppamav, ávddánimev ja ávddamav doarjjot. Áhpadiddje gudi aktisattjat árvvaladdi ja árvustalli áhpadime planimav ja tjadádimev, ávddánahtti boandáp dádjadusáv buorre pedagogihkallasj bargos. Dát hæhttu dagáduvvat profesjávnná máhttovuodujn ja vuodoáhpadusá árvvovuodujn.

Profesjonála aktisasjbarggo skávlájn gájbbet buorre jádedimev. Buorre skávlájádedibme gájbbet aj jádedimfágallasj legitimitiehtav ja buorre dádjadusáv pedagogihkallasj ja ietjá hástalusájs majna áhpadiddje ja ietjá bargge dejvadi. Buorre jádedibme vuorot aktisasjbarggo ja relasjávnnáj ávddánimev tsiieggittit luohtadusáv organisasjávnnán. Skávlá jádediddje galggi vuosedit gæjnov ja ásadit dilev oahppij ja áhpadiddij oahppamij ja ávddánibmáj. Skávlá jádediddje galggi pedagogihkallasj ja fágallasj aktisasjbargov jádedit áhpadiddij gaskan ja viehkken ávdedit buorre ja nanos birrasav gánná divna sjaddá miella barggat buoremus láhkáj. Skávlá jádediddij dahkamus le jádedit vaj divna bessu buorre bielijt vuosedit, rijbadit bargujn ja ietjasa ávddánahttet.

Buorre skávláávddánibme gájbbet sajev gatjádallattjat ja vástádusájt átsáttjat ja profesjávnnáaktisasjvuodav gánná skávlá barggo ávdet oahppij oahppamav ja ávddánimev. Divna bargge skávlán vierttiji oassálasstet profesjonála oahppamaktisasjvuohatj vaj skávlá ávddán. Dat merkaj jut aktisasjvuohat árvvaladdá árvvoválljimav ja ávddánahtendárbov, ja adna átsádimev, átsádallamij tjanádum máhtov ja etihkallasj árvustallamij vuodon dáj majda majt ulme stivrriji. Buoragit ásadum struktuvra aktisasjbarggij, doarjja ja bagádallam barggoguojmij gaskan ja doarrás skávláj ávdet juogadim- ja oahppamstruktuvrav.

Bæjvallasj æjvvalime oahppij ja áhpadiddij gaskan realiseriduvvi skávlá ulme. Áhpadiddje sjaddi konkrehta áhpadusdilen átsádallat ássijit duot dát ulmes ja árvojs. Hæhttuji agev dahkat lasep hiebadimijt mij guosská ájnegis oahppij vieledibmáj ja aktisasjvuoda vieledibmáj, doarjjot ja gájbbádusájt buktet, skávláárggabiejeve gaskan

dálla ja dan barggij mij gullu boahhte ájgev gárvedit. Divna oahppe ælla avtalágátja, ja mij le buoremus oahppij vuoksjuj le vuodogatjálvis ábbå åhpadusan. Dáv gatjálvisáv vierttiji divna vásstedit ádåsis juohkka bieje skåvlån.